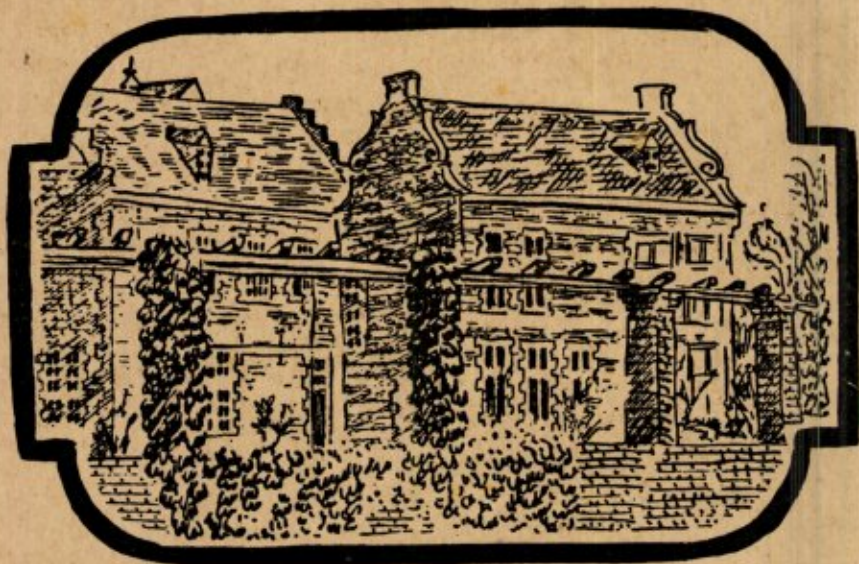

NATUUR- HISTORISCH MAANDBLAD

ORGAAN VAN HET
NATUURHISTORISCH
GENOOTSCHAP IN LIMBURG

GEMEENTE-SPAARBANK VAN MAASTRICHT

**DE GROOTSTE ZEKERHEID
DE HOOGST MOGELIJKE RENTE
DE BESTE SERVICE
ONBEPERKTE GEMEENTE GARANTIE
ALGHELE GEHEIMHOUDING**

Hoofdkantoor: Markt 17

Bijkantoor: St.-Annalaan 14
Rijdende Bijkantoren

TOERISTEN, BEZOEKT

Valkenburg (LIMB.)

★

LIMBURG'S CENTRUM VAN HET
VREEMDELINGENVERKEER

Schilderachtige afwisseling van
Heuvels, Bossen, Rivieren, Velden
en Weiden.

Toverachtige Spelonken, Grotten en
Groeven, waaronder de
Daelhemerberggroeve met Model-
steenkolenmijn, merkwaardige beziens-
waardigheid met vakkundige gidsen
onder toezicht der Staatsmijnen.

Hele jaar geopend.

INLICHTINGEN:

LINDENLAAN 30 - VALKENBURG (Limburg)

Telefoon (K 4406) 2057-2519-2403

NIEUWE EN OUDE

Natuurwetenschappelijke BOEKEN

Speciaal:
ENTOMOLOGIE
ZOOLOGIE
BOTANIE

leveren op zeer gemakkelijke voorwaarden

GOECKE & EVERS

Uitgeverij-Boekhandel en Antiquariaat voor
Natuurwetenschappelijke Litteratuur

VON BECKERATHPLATZ 9
KREFELD - DUITSLAND

CATALOGI WORDEN OP AANVRAAG EN ONDER
OPGAAF VAN STUDIEGEBIED GRATIS TOEGEZONDEN

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

REDACTIE: R. Geurts; Mevr. Dr. W. Minis-van de Geyn; C. Willemse; Dr. P. J. van Nieuwenhoven. **Hoofdredacteur:** Dr. E. M. Kruytzer, Bosquetplein 7, Maastricht.

Voorzitter van het Natuurhistorisch Genootschap: Dr. E. M. Kruytzer, Maastricht. **Secretaris:** Dr. P. J. van Nieuwenhoven, Trianonstraat 13, Maastricht. **Penningmeester:** P. Wassenberg, Hertogsingel 87 A, giro 125366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht.

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht. Tel. 04400—14174.

Lidmaatschap f 5,00 per jaar. Het **Maandblad** wordt aan alle leden gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 7,50 per jaar. Afzonderlijke nummers voor niet-leden f 1,50, voor leden f 1,00. Auteursrechten voorbehouden.

INHOUD: Aankondiging van de maandvergaderingen, blz. 49. — De natuur in, blz. 49. — In memoriam L. L. Mertens, blz. 49. — Uit eigen kring, blz. 50. — Verslag van de jaarvergadering, blz. 51. — Verslag van de maandvergaderingen, blz. 53. — **Dr. J. Hofker:** Foraminifera from the Cretaceous of South-Limburg, Netherlands XLIX, blz. 58. — **P. L. Marquet:** Vissen van Zuid-Limburg VI, blz. 60. — **A. J. Pijpers:** De kroedwis in Limburg, blz. 62. — Boekbespreking, blz. 67. — Nieuwe leden, blz. 68.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN.

*Te Maastricht, op woensdag 6 juli 1960,
om 19,30 uur in het museum.*

*Te Heerlen, op woensdag 13 juli 1960,
om 19 uur in het Geologisch Bureau.*

In augustus GEEN maandvergaderingen.

DE NATUUR IN

Zaterdag 2 juli, wandeling van grenspost Canne naar Wolder door het Cannerbos en langs het Albertkanaal. Men kan gebruik maken van de Belgische bus naar Tongeren, die om 14.16 uur van het station te Maastricht vertrekt. Aansluitende trein uit Heerlen 13.40 uur. Men denke aan grensdocumenten. Terug met de stadsbus uit Wolder.

Zaterdag 16 juli naar de bossen rond de Gulpenberg. Vertrek L.T.M.-bus uit Heerlen lijn 11, om 13.53 uur. Uit Maastricht, lijn 14, om 14.15 uur. Retour Gulpen. Terug uit Wittem.

IN MEMORIAM L. L. MERTENS

Op 31 mei overleed te Scharn bij Maastricht op 81 jarige leeftijd de heer L. L. Mertens, oud-hoofd der school van Nunhem. Met „Mees-

ter Mertens" is een zeer verdienstelijk Limburger heengegaan. Zijn verdiensten liggen op velerlei terrein, vooral in het sociale vlak, maar wij willen hier in het bijzonder memoreren zijn grote verdiensten voor het werk der heemkunde, waarvan hij in Limburg de promotor was. Meester Mertens begon hiermee in zijn eigen school. Hij wist, dat de kennis van het heem van zelf zou leiden tot liefde voor zijn heem, wat betekent het behoud er van. Van uit de school droeg hij de heemgedachte uit over geheel Nederland, zodat heemkunde en meester Mertens één begrip zijn geworden. Velen kwamen hem opzoeken in zijn dorp en dan voerde hij hen met groot enthousiasme naar het Leudal, in zijn ogen het mooiste dal ter wereld.

Zijn werk in en voor het heem bracht hem vanzelf in nauwe samenwerking met het Natuurhistorisch Genootschap, dat een belangrijk gedeelte van het heem, de bodem met wat er op leeft, tot voorwerp van zijn studie heeft. Zo zien wij hem een grote activiteit ontplooiën bij het werk van de Roermondse Vrienden der Natuur, vooral gedurende de tweede wereldoorlog. Door hem werden toen vele excursies georganiseerd, waaraan tientallen, een enkele keer zelfs meer dan honderd personen deelnamen. De excursies werden gewoon aangekondigd in de krant en wij trokken ons van de bezetters niets aan. Toen de heer Mertens zich later bij Maastricht kwam vestigen, zagen wij hem vaak op onze maandvergaderingen, waar hij ondanks zijn hoge ouderdom steeds blijf gaf

van zijn onverflauwde belangstelling. Toen hij hoorde van de op handen zijnde insectentoonstelling in verband met het gouden jubileum van het Genootschap, wilde hij direct een comité samenstellen. De verzekering, dat het bestuur reeds met alle ernst bezig was met de voorbereiding stelde hem gerust.

Mertens was een eenvoudig en hartelijk mens, die ons gaarne in zijn huis ontving, waar wij steeds gastvrij werden ontvangen door zijn vrouw, Mevrouw Mertens-Timmermans, die voor hem ook altijd een grote steun geweest is. Mertens was bovendien een praktisch mens. In zijn huis heeft hij veel verzameld op heemkundig gebied. Hij liep rond met de gedachte, dit onder te brengen in een „voorpostenmuseum”, dat de mensen de weg moest leren naar het Bonenfantenmuseum en het Natuurhistorisch Museum. Dit plan heeft hij niet kunnen verwezenlijken. Het „Museum Meester Mertens” is er niet gekomen. Wel zal zijn naam verbonden blijven aan de „vogelnestkastjes van Meester Mertens”, eenvoudige, maar zeer bruikbare kastjes. Ook zonder deze zal zijn naam blijven voortleven in ons Genootschap, dat hem dankbaar is en hem niet zal vergeten.

Meester Mertens, rust in vrede.

UIT EIGEN KRING

Onderscheidingen. Bij gelegenheid van de verjaardag van de Koningin werden benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau de heren Dr. L. D. Brongersma, directeur van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden; W. A. R. Gerts, directeur der R. K. Kweekschool voor onderwijzeressen te Echt en Dr. H. C. W. Roemen, directeur van het Economisch Technologisch Instituut in Limburg te Maastricht.

6 mei werd aan de bekende lepidopteroloog, de heer B. J. Lempke te Amsterdam, de zilveren medaille der gemeente Amsterdam uitgereikt vanwege zijn grote verdiensten voor het onderwijs en het Zoölogisch Museum. Deze medaille wordt maar hoogst zelden uitgereikt.

Tijdens de jaarvergadering van de Algemene Vereniging voor Vreemdelingenverkeer op 20 mei werd aan de heer P. A. Hens, oud-burgemeester van Valkenburg, de A.N.V.V.-legpenning in zilver overhandigd. Deze zeldzame onderscheiding werd hem uitgereikt door de voor-

zitter van A.N.V.V., Prof. dr. H. C. J. Gelissen.

De heer Hens was reeds 25 jaar president van de V.V.V. het Geuldal.

Aan Mr. H. Paulussen te Heerlen werd door generaal Leridon, voorzitter van „Souvenirs Français”, uitgereikt de ere-medaille van deze organisatie, die de zorg heeft voor de Franse oorlogskerkhoven, zoals te Kapelle (Zee-land).

Aan allen onze hartelijke gelukwensen.

Jubilea in de drukkerij Goffin. Het is voor een tijdschrift zeer belangrijk te beschikken over goede zettters en drukkers. De keurige verzorging van ons Maandblad is een bewijs, dat wij zulke mensen hebben, en daarom mogen wij hun jubilea niet ongemerkt laten voorbijgaan. Op 3 mei was de drukker, de heer W. Kessen, 25 jaar in dienst bij de firma Goffin, terwijl de machinezetter, de heer L. H. Amory, zijn 40 jarig jubileum vierde. Deze laatste werd bij deze gelegenheid onderscheiden met de ere-medaille in brons, verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau, waarvan de versierselen hem werden uitgereikt door de loco-burgemeester, wethouder G. Gijbels. De hoofdredacteur was bij deze plechtigheid aanwezig en dankte beide jubilarissen voor hun verdienstelijk werk.

Jubileum en afscheid. 30 mei nam de heer P. G. H. Smeets, afscheid van het onderwijs, waaraan hij 45 jaar verbonden was, sinds 1946 als directeur van de gemeentelijke Hogere Burgerschool te Maastricht. Dit afscheid betekent echter niet een vaarwel zeggen aan het actieve leven. Wij hopen de heer Smeets nog vele jaren te behouden als werkzaam lid van ons Genootschap en ook als lid van de Commissie van Toezicht op het Natuurhistorisch Museum, waarvoor hij steeds een grote belangstelling aan de dag gelegd heeft. De voorzitter vertegenwoordigde het Genootschap op de afscheidsreceptie, waar duidelijk bleek, welke grote plaats de heer Smeets in onze stad inneemt.

Jubileum. Dr. E. C. J. M. Hollman, hoofd van het laboratorium voor klinische chemie van het St. Joseph-ziekenhuis te Heerlen, was op 1 juni 25 jaar werkzaam in het ziekenhuis, waar hij zijn belangrijke en verantwoordelijke taak met grote nauwgezetheid vervult. Het Natuurhistorisch Genootschap wenst hem van harte

geluk met dit bijzonder jubileum en herinnert zich nog dankbaar het vele werk, dat de apotheker Hollman verzet heeft voor de opbouw van de tentoonstelling „De oude apotheek van het Maasland”, die verleden jaar in ons museum gehouden werd.

VERSLAG VAN DE JAARVERGADERING
TE EPEN OP ZONDAG 12 JUNI 1960.

Aanwezig waren de dames v. d. Mijll Dekker en Janssen en de heren Kruytzer, Mommsers, Wassenberg, Dijkstra, van Boven, Willemsse, Sterken, van der Kruk, Paulussen, Sniekers, de Heer, v. d. Leeuw, Hekking, Stevens, Grégoire, Geurts, van Nieuwenhoven, alsmede enkele introducée's, Van mevr. Minis en de heer Pijpers waren berichten van verhindering binnengekomen.

Bij de opening herinnert de voorzitter eraan, dat het 23 jaar geleden was, dat een jaarvergadering in Epen gehouden werd. Deze stond onder leiding van rector Cremers. In het toenmalige bestuur zaten van de huidige bestuursleden alleen Pater Schmitz en de heer Mommsers. De laatste was toen al „terstond herkiesbaar”. Ook was pastoor Oberjé aanwezig, die begroet werd als pastoor, burgemeester en veldwachter tegelijk.

Dan brengt de secretaris verslag uit over het jaar 1959:

Het aantal leden is op verheugende wijze toegenomen met ongeveer 10%, zodat wij nu 570 leden tellen. Deze groei is onder meer te danken aan de stijgende belangstelling uit Noord-Limburg, met name uit Venlo en Venray. Helaas maken deze nieuwe leden nog onvoldoende gebruik van de mogelijkheid, die ons Maandblad hen biedt voor het publiceren van hun bevindingen en waarnemingen. Dat is jammer. Een groot deel van de provincie blijft daarvoor onbeschreven. Misschien is het dienstig erop te wijzen, dat een waarneming niet behoeft te worden verwerkt in een lang artikel: een kort briefje aan het bestuur is reeds voldoende, en wordt op de maandvergadering in Maastricht medegedeeld. Het beschreven feit komt dan van zelf in het verslag.

Niet minder dan 10 leden ontvielen ons door de dood. Voor een deel hebben zij trouw, soms zelfs van de eerste jaren van het bestaan van ons Genootschap af, zeer actief medegewerkt

aan de verspreiding van de liefde voor de levende natuur en voor de wetenschap. Het zijn Pastoor Welters, J. J. H. van Wersch, K. H. Hamelink, Dr. E. C. M. A. Batta, P. L. H. Cremers, Ir. Ch. Schols, H. Fr. X. Cremers, dokter Neelen, K. P. A. H. Bloemen en L. L. Mertens.

In Heerlen nam de deelname aan de excursie's gestadig toe, terwijl daar helaas de belangstelling voor de maandvergaderingen beperkt blijft tot een kleine maar selecte groep. In Maastricht blijven de maandvergaderingen voldoende leden trekken. Voor vogelzangexcursies, in afdelingen van de K.N.N.V. vaak sterke trekpleisters, kan men hier in het algemeen slechts onvoldoende deelname verkrijgen.

Op de jaarvergadering te Weert op 24 mei werd tot lid van het bestuur benoemd Dr. S. J. Dijkstra, in de vacature, die ontstaan was door het overlijden van de heer F. H. van Rumelen.

De voorzitter heeft het genootschap vertegenwoordigd bij de opening van het Proefstation voor de Champignoncultuur te Horst op 6 juli.

Vervolgens krijgt de penningmeester het woord voor het uitbrengen van het financieel verslag over 1959:

Wat de werkelijk ontvangen en uitgegeven bedragen betreft, overtreffen de inkomsten de uitgaven met ongeveer f 500,—.

Van de Enci werd ontvangen een bedrag van f 1260,— als bijdrage in de kosten van de artikelen over het Sint Pietersberg-onderzoek.

De Rekening van Publicatie XI was groot f 5928,47. Hiervan werd door het Genootschap in 1959 betaald f 1928,47, waarbij f 1000,— die in 1958 voor dit doel geschonken werden door de Uyttenboogaart Eliassen-stichting. Er bleef dus nog een bedrag van f 4000,— waarvan de stichting Z.W.O. rechtstreeks aan de drukker betaalde f 3000,—, zodat er dus aan het einde van het jaar nog f 1000,— door het Genootschap zelf betaald moest worden.

Het Anjerfonds schonk f 500,—, die echter bestemd zijn voor 1960.

Dit alles mede in aanmerking nemend, is er dus een nadelig saldo van ongeveer f 1000,—.

Naast een dankwoord aan de provincie Limburg, de gemeente Maastricht, en de begunstigers past hier dus wel een bijzonder woord van dank aan de stichting Z.W.O., de Uyttenboogaart Eliassen-stichting en de directie van de

Enci, zonder wier steun de financiële positie van het Genootschap zonder meer hopeloos zou zijn geweest.

Zeker mag niet onvermeld blijven, dat het vooral het onvermoeid ijveren van onze voorzitter, bijgestaan door de secretaris, is geweest, waardoor het Genootschap al deze extra-steun heeft weten te verkrijgen.

Wat betreft de bijzondere bijdrage, die voor het jaar 1960 aan de leden gevraagd is in verband met het a.s. jubileum van ons genootschap, kan voorlopig worden meegedeeld, dat tot 1 juni 1960 werd ontvangen een bedrag van f 292,— van 64 leden, verdeeld als volgt:

7	maal	f	1,—	=	f	7,—
20	"	f	2,50	=	f	50,—
35	"	f	5,—	=	f	175,—
1	"	f	10,—	=	f	10,—
1	"	f	50,—	=	f	50,—

De hoofdredacteur van het Natuurhistorisch Maandblad en de Publicaties brengt verslag uit. Uit de inhoudsopgave van het Maandblad blijkt het veelzijdig karakter van het tijdschrift, en dat niet alleen, het is ook aktueel: Darwin wordt herdacht; de tapijtkever, die overal in den lande een angstpsychose veroorzaakt, krijgt zijn plaats; de eerste waarneming van het paaien van de rivierprik in Nederland wordt beschreven en de eerste wilde kat doet zijn intrede in ons land. Belangrijk ook zijn de bijdragen over de foraminiferen van het Krijt van Zuid-Limburg, daar het Krijt, in het bijzonder het Maastrichtien, in het brandpunt van de belangstelling staat. Ook wordt grote aandacht geschonken aan de mededelingen van de leden, dank zij de zorg, die de secretaris aan de verslagen van de maandvergaderingen besteedt. Pas verschenen boeken worden besproken. En zo menen wij de juiste sfeer te hebben gevonden.

Van de Publicaties verscheen Reeks XI: „Notes on the genus *Salomona Blanchard*” van de hand van onze oud-voorzitter, de heer C. Willemsse. Voor deze uitgave ontvingen wij van Z.W.O. een subsidie van f 3000,— en van de Uyttenboogaart-Eliassen-Stichting f 1000,—, een bewijs, dat deze publicatie van wetenschappelijke zijde hoog werd aangeslagen.

De kascommissie heeft de administratie en de financiën van de penningmeester in orde gevonden, zodat hem onder dankzegging kwijting kan worden verleend.

Dokter Willemsse informeert naar het bedrag waarmede de gezamenlijke mijnen subsidiëren. Hij meent dat het bedrag van f 250,— toch wel wat aan de lage kant is. De heer van der Kruk wijst erop, dat van de gemeente Heerlen helemaal geen subsidie ontvangen wordt, terwijl daar toch vele leden (66) zijn, er maandelijks excursie's en vergaderingen worden gehouden,

Hoeve Vernelsberg, de enige hoeve in Nederland, die op een rots gebouwd is.

Foto V. Sniekers.

en er een levendig contact bestaat met natuurwachten en vooral ook met het geologisch bureau. Hij belooft pogingen te zullen aanwenden bij bevoegde instantie's, en vraagt, hem daarvoor de nodige gegevens te willen verstrekken, hetgeen hem gaarne wordt toegezegd.

In de nieuwe kascommissie worden benoemd de heren Grégoire en van der Leeuw. De bestuursleden, die aan de beurt van aftreden zijn, worden bij acclamatie herkozen.

Bij de rondvraag dringt dokter Willemsse er op aan, dat een lijst zal worden gepubliceerd van alle tijdschriften, die in ruil voor de uitgaven van het genootschap worden verkregen. De heer Wassenberg meent, dat deze uitgave door de gemeente Maastricht zal moeten worden bekostigd. Het gaat hier immers om haar eigendom. De heer Mommers zou ook gaarne een ledenlijst zien verschijnen, b.v. bij gelegenheid van het jubileum. De voorzitter zegt hem toe, te zullen trachten, deze in het decembernummer te publiceren, wanneer de financiële positie van het genootschap dit tenminste toelaat. De heer van Nieuwenhoven bepleit regionale vergaderingen te houden op initiatief van het bestuur, ten einde

gegevens te gaan halen voor het maandblad uit die streken van de provincie, die tot nu toe praktisch onbeschreven blijven. **Dr Dijkstra** zag gaarne een schrijven uitgaan naar Staatsbosbeheer of Limburgs Landschap, om erop aan te dringen dat de Heimansgroeve zal worden schoongemaakt. Op de excursie zal blijken dat het oerwoud daar zijn rechten heeft hernomen. De heer **Stevens** vraagt naar rondleidingen in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. De heer **van der Leeuw** dringt erop aan dat juist in dit jubileumjaar het werk van het genootschap onder de jeugd in toenemende mate zal worden bevorderd. Hij twijfelt eraan of het Staatsbosbeheer in de nieuwe reservaten wel op de goede weg is, wanneer het terug wil naar het bos, zoals het vroeger was, zonder ingevoerde bomen en dieren. Hij zou het met name zeer betreuren, wanneer de *Acacia* geheel zou moeten verdwijnen. Tenslotte acht hij het schadelijk voor de goede gang van zaken in het genootschap, dat het Maandblad nog altijd slechts om de twee maanden verschijnt. De voorzitter antwoordt hem dat hij zich over de jeugd niet al te veel zorgen behoeft te maken. Uit de verslagen van het Natuurhistorisch Museum blijkt, dat het momenteel druk wordt bezocht door leerlingen in schoolverband, zelfs van buiten de provincie, en dat aan dit museumbezoek heel vaak een excursie wordt gekoppeld onder leiding van de secretaris, in zijn functie van contactbioloog van de gemeente Maastricht. Ook onder de onderwijzers, en vooral ook onder de a.s. onderwijzers wordt hard gewerkt. Wat de plannen van het Staatsbosbeheer betreft, maakt de voorzitter zich geen zorgen. Dat is hier in het zuiden beslist in goede handen. Tenslotte ziet ook hij wel bezwaren in het tweemaandelijks verschijnen van het maandblad. Maar wanneer de afleveringen te klein van omvang worden, zal de algemene leesbaarheid ervan achteruitgaan, omdat er dan naast de wetenschappelijke artikelen en de verslagen van de maandvergaderingen geen plaats meer zal zijn voor lange populaire opstellen. Een voorstel van de heer **Hekking** om excursie's en vergaderingen per stencil te convoceren moet de voorzitter van de hand wijzen wegens de te grote kosten en het extra werk, die deze manier van werken met zich meebrengen.

Keurig op tijd sluit de voorzitter vervolgens de bijeenkomst onder dankzegging aan de aanwezigen voor de betoonde belangstelling.

Dr. Dijkstra doceert aan de Heimansgroeve.
Foto V. Sniekers.

Na het gezamenlijk middagmaal begon om twee uur de excursie, die onder leiding stond van **Dr Dijkstra**. De weg voerde door het Geuldal, waar de heer Dijkstra uitleg van de geologische structuur van het Geuldal en omgeving en de begroeiing van de bodem gaf (zie vorig Maandblad). Vanzelfsprekend werd langere tijd stil gestaan bij de Heimansgroeve, die op het ogenblik in deplorabele toestand verkeert. Er zal echter aan gewerkt worden. Zo bereikten wij de grens en klommen toen langs Cottessen omhoog. Door het Vijlenerbos — even werd gecontroleerd of de naam Zevenwegen ook wel juist was — en langs de rand van het Elzetterbos kwamen wij terug in Epen, waar de voorzitter de heer Dijkstra hartelijk dankte voor de leiding van deze welgeslaagde excursie.

VERSLAGEN VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Heerlen op 13 april 1960.

De heer van Loo bracht weer een schat van bloeiende planten mee uit de botanische tuin te Terwinselen, waaronder zeldzaam voorkomende variëteiten, zoals *Osmarea burkwoodii*, een kruising tussen *Phillyrea decora* en *Siphon osmanthus delavayii*, die in 1928 tot stand is gekomen. De plant behoort tot de Oleaceae, behoudt 's winters het leerachtige blad en bloeit met witte sterk riekende bloemen. Ook de *Syringa pinnatifolia* is niet algemeen. Het is een sering met geveerde bladeren, afkomstig uit China. Ook toonde hij de rimpelgal op het blad van de rode aalbes, veroorzaakt door een bladluis, *Crypto-*

myzus ribis. Deze gal vertoont meestal verscheidene rimpelingen, verenigd tot grote blaasvormige uitstulpingen, die van boven rood gekleurd zijn. Op de uitgeholde zijde zijn deze bezet met gelede klierdragende vormingen, die er als korte haren uitzien. De heer Bærens had een voorwerp bij zich dat in vorm en grootte gelijkenis vertoonde met de broes van een gieter. Het werd door de heer van Loo herkend als de schijnvrucht van de Lotus-plant, *Nelumbium nelumbo*. Het ontstaat door uitgroeiing van de gele bloembodem. Erin bevinden zich in open holten de eenzadige vruchten.

Dr. Dijkstra had *Adoxa moschatellina*. Muskuskruid meegenomen, een onaanzienlijk plantje, dat toch enkele geheimen heeft. Muskuskruid komt hier overal voor in vochtige bossen en langs beken. Het plantje kan gemakkelijk verwisseld worden met Bosanemoon, vooral na de bloei. De bloeiwijze bestaat uit een steeltje op de top ervan 5 bloempjes, het geheel doet denken aan een dobbelsteen. Na de bloei boort dit steeltje zich in de losse bosbodem, waar de vruchten rijpen. Na de ontkieming worden dunne draden gevormd, welke zich in allerlei richtingen verspreiden en hier en daar knoppen vormen, uit welke zich de jonge planten zullen ontwikkelen. Op deze wijze komen deze niet op een hoopje te staan. Over de systematische plaats van *Adoxa* tast men in het onzekere, sommige auteurs plaatsen het bij *Saxifraga*, en de bloeiwijze doet inderdaad wel denken aan die van de Aalbes. Anderen maken een aparte familie, bestaande uit één geslacht, met één soort n.l. *Adoxa*. Op een bijeenkomst onlangs te Sheffield gehouden deelde Prof. Erdman uit Stockholm mede, dat stuifmeelkorrels en sporen erg conservatief blijken te zijn. Planten hebben zich ontwikkeld in de loop der eeuwen en zijn vaak dermate veranderd, dat men hun onderlinge verwantschap nauwelijks meer kan aantonen, maar sporen en pollenkorrels bleven vaak onveranderd. Hij meende, dat hij uit een gemeenschappelijk patroon van deze vergaande conclusies kon trekken betreffende hun systematische plaats. Op een vraag wat hij wel van *Adoxa* dacht, gaf hij het verrassende antwoord, dat deze grote overeenkomst bezat met stuifmeel van *Sambucus ebulus* de Kruidvlier. Reeds Hooker had in die richting gedacht.

De heer Bult vertelde iets over de levensgewoonten van de Zwarte Specht, een vogel die

zich de laatste jaren hier steeds meer gaat thuis voelen. Daarna werden enige grammofonplaten gedraaid, opnamen van enige welbekende vogelgeluiden.

Br. Arnoud deed de volgende mededeling over een geschrokken vuurpadje: Het vuurbuikpadje, *Bombina variegata*, heeft me op 9-4-'60 een verrassing bezorgd. Ik vond er een viertal van in een holletje onder stenen. De buik had in het donker een sprekende oranjekleur en ik hoopte daarom eindelijk 'ns met het echte vuurbuikpadje, *Bombina bombina*, te doen te hebben. In nam er een van mee. Bij het overbrengen in een doosje onderging het dier een merkwaardige verandering. De rug zakte door en voor- en achterpoten rezen omhoog, hun onderkanten lagen zowat in een horizontaal vlak. De tenen waren gespreid. Uit de 4 voetvlakjes lichtten 4 oranjegele vlekken fel op, terwijl verder de pootjes, de kop en de rug door een grauwe kleur in de toon van de omgeving werden opgenomen. Het was of het diertje plotseling in die houding verstijfd was. Toen ik het later uit het doosje haalde zat het dier onder een laag schuim, alsof het in fijne zeepsopbellen was ondergedompeld. Het zat hierin overigens in normale houding. Men zegt, dat dit schuim bij grote angst geproduceerd wordt. Het is een product der kliersappen. De klieren, die het afscheiden zitten in wratten, die de rug en de bovenkant van de achterschenkels bedekken. Het kliervocht, dat ook andere padden kunnen ontwikkelen, heeft een zekere scherpte. Bij dit padje overtreft de giftigheid hiervan, die van de gewone pad. *Bufo bufo*. Bij determinatie vond ik, dat mijn exemplaar op de rug geen zwarte vlekken had, de wratten waren niet regelmatig in bepaalde reeksen geplaatst, de buik vertoonde geen witte stippels en de tenen waren niet zwart. Een roodbuikpadje was het dus niet.

te Maastricht op woensdag 11 mei 1960.

De tafel in de bibliotheek is deze avond gesierd met bloemen ter viering van de tachtigste verjaardag van de heer Edm. Nyst. De voorzitter spreekt hem hartelijk toe, en dankt hem voor de trouw waarmede hij meer dan 40 jaar lang zo goed als elke vergadering heeft bezocht. De jubilaris antwoordt op de hem eigen manier met enkele geestige woorden. De jaren van zijn kindsheid zijn als het ware opnieuw

begonnen zoals uit enkele opgetreden lichamelijke ongemakken blijkt. Desondanks zal hij gaarne behulpzaam blijven, zo lang als hij kan.

Mevr. Minis herdenkt de heer J a c. B r o u w e r s, die overleden is. Hij was een groot vogelkenner en een bekend jager. Van hem is o.m. de zeearend afkomstig, die in de vogelzaal van het museum met uitgespreide vleugels staat opgesteld en die hij geschoten had in Zeeland. Onder de schuilnaam „Tom” verschenen zijn artikelen in de courant. Ook een keer in het Maandblad.

De heer Toussaint uit Terwinselen doet mededeling van de vondst van de moerasandijvie, *Senecio tubicaulis* Mansf., op Paasdag, 17 april 1960, op het mijnterrein van Staatsmijn Wilhelmina aan de noordzijde van de steenberg.

De vindplaats wordt aan de zuidzijde door de steenbergen begrensd en aan de oost- en noordzijde door lange dammen van zand- en leisteen ter hoogte van 25 tot 30 meter. Naar het westen ligt het terrein open.

Het ingesloten gebied ligt in het brongebied van de Strijthagerbeek. De noordelijke dam bedekt nagenoeg de gehele voormalige „huiswei” der hoeve Overstehof, een oud leengoed, dat eertijds „Over-Strijthagen” heette.

In de laagte aan de noordvoet van de steenbergen zijn plassen, waarin allerlei waterplanten vegeteren, vooral riet, biezen en in het vrijwel dichtgeslibde westelijke deel tussen de waterplanten veel *Tussilago farfara* L. Dit grote hoefblad woekert zeer sterk over het gehele terrein.

De vindplaats van de moerasandijvie.

Foto M. Grubben.

Senecio tubicaulis, de moerasandijvie.

Foto M. Grubben.

Op enkele plaatsen schieten een paar krachtig ontwikkelde exemplaren van de grote kaardebol recht omhoog. Tussen de dikke steenblokken aan de zuidelijke voet van de dam, die de laagte aan de noordzijde afsluit, vegeteert de *Senecio tubicaulis* en wel voornamelijk op vier plaatsen, waar bronwater uit de noordelijke wand der laagte onder de steendam uitvloeit. Er stonden 11 exemplaren — zowel eenjarige als tweejarige — waarvan er een naar de tuin van het Natuurhistorisch Museum en een naar de Botanische Tuin van Terwinselen is overgebracht.

De Flora van Heukels, bewerkt door Dr. S. J. van Ooststroom (1956), vermeldt op pag. 623, dat het areaal van de Moerasandijvie in ons land begrensd wordt door de lijn: Zuid-Beveland — Dordrecht — Nijmegen en in Zuid-Limburg ontbreekt. Als groeiplaatsen worden aangegeven: pas drooggevallen niet zilt land en vers afgestoken veengrond.

De Flora van Heinsius en Thijssen (1942) zegt op pag. 1028: areaal noordelijk Europa — hier te lande zuidgrens; in enkele moerassen, op aan-

geplempt land of ingedijkt land veel, overigens niet te vinden.

In de aantekeningen van Dr. de **Wever** lezen wij, dat de plant in ons gebied niet voorkomt. Wel in Belgisch Brabant en in het Rijnland. Zij zou o.a. gevonden zijn te Schönforst bij Aken. (Daar was zij echter, toen Dr. de **Wever** zijn aantekeningen maakte reeds 60 jaren verdwenen).

Opvallend is, dat de moerasandijvie op de vrij vochtige, op enkele plaatsen zelfs moerassige strook tussen de dam en de plassen (breedte ongeveer 5 meter) niet groeit, maar wel opschiet tussen de dikke blokken carbonische zandsteen en verwerende leisteen in gezelschap van zich krachtig ontwikkelende blaartrekkende boterbloemen. Op die strook grasland stonden enkel een paar wit en paars bloeiende exemplaren van de pinkster- en paardebloem.

Deze groeiplaats van de Moerasandijvie zal binnen afzienbare tijd onherroepelijk gaan verdwijnen door de uitbreiding van de steenstort van de mijn in noordelijke richting.

Een week na de vergadering verscheen in de *Acta Botanica Neerlandica*, vol. 9, (2), 1960 een interessant artikel van Dr. D. **Bakker** over deze plant in de IJsselmeerpolder. Het artikel was afgesloten in begin februari 1960. Volgens Dr. **Bakker** was het jaar 1959 een topjaar voor de moerasandijvie. Bovendien waren de droge perioden van de maanden juni en juli gunstig voor de verspreiding van de vruchtjes. Overal in het land en ook in Duitsland werden ze opgemerkt, en talrijk zijn dan ook de plaatsen waar de moerasandijvie in de periode van augustus 1959 tot februari 1960 is aange troffen. Op het gepubliceerde verspreidingskaartje vinden wij vier plaatsen in Zuid-Limburg. De vindplaats van de heer **Toussaint** staat er nog niet bij.

Dr. **Dijkstra** toont de larve van de reuzehaan, *Timarcha tenebricosa*, verzameld op glad walstro. De volwassen kever staat ook bekend als bloedspuwer, omdat hij bij verontrusting een rood vocht uit de gewrichten perst. Ook deelt Dr. **Dijkstra** mede, dat op de groeiplaats van de alpenboerekers, *Thlaspi alpestre*, 15 m boven het stroombed van de Geul nabij Camerig, waarover hij gesproken heeft in de vergadering te Heerlen op woensdag 8 mei 1957 (Zie maandblad, 46, 1957, p. 54) volgens van **Rummelen** een verlaten mijnschachtje aan-

wezig is. Dit zou dan een verklaring kunnen geven voor het groeien van deze zinkplant, zo ver buiten het bereik van het geulwater.

De heer **Mommers** doet enige mededelingen over een broedende bosuil in het stadspark te Maastricht, die in de avonduren wandelaars aanviel, die te dicht in de buurt van zijn nest kwamen. De jonge uilen, drie in getal, zijn gelukkig uitgevlogen en vertrokken. Men had reeds plannen de dieren te schieten. Onder de jonge merels en mussen is in het park een ware slachting aangericht. De braakballen bevatten bijna niets dan resten van vogels, terwijl overal de kadavers van de slachtoffers verspreid liggen. Ondanks intensief nestonderzoek heeft **Verheyen** in België nooit een geval van agressie meegemaakt. De heer **Kemp** herinnert aan de bosuil in het Thorbeckeplantsoen te Maastricht, die hem aanviel, toen hij zich verdekt had opgesteld, om iets van de dieren te zien te krijgen. (Zie maandblad, 74, 1958, p. 109). Hij nam in de buurt van Roermond aan de Maas op 9 april 1960 2 bonte strandlopers waar, 3 bontbekpluvieren, 3 kleine pluvieren, 2 scholeksters en 1 fuut. Op 30 april zaten op dezelfde plaats 1 scholekster en 2 futen. Hij hoorde de eerste zang van de nachtzwaluw in 1960 op 7 mei bij Eigenbilzen. Deze waarneming is het vermelden waard, omdat in de Avifauna van **Hens** wel als maand van aankomst mei vermeld staat, maar geen datum. De heer **Stevens** zag op 7 april boven de Maas in het Bosscherveld ten noorden van Maastricht een visdiefje; te Borgharen op 25 april 3, te Itteren op 3 mei 2 paren, op 11 mei nog een exemplaar. Op 4 mei telde hij er tussen Borgharen en Geulle wel 10. De eerste gierzwaluw zag hij te Maastricht op 14 april. Daarbij bleef het tot 25 april, toen hij er twee boven de stad zag. Daarna kwamen er geleidelijk meer. Op 1 mei waren er al minstens twee dozijn. Bij de grindbaggerkuil te Itteren zag hij op 4 mei een scholekster, op een grindbank in de Maas op diezelfde dag tussen de kokmeeuwen nog eens twee stuks. Op hetzelfde terrein te Itteren nestelt een paartje van de kleine pluvier. Merkwaardig is de aanwezigheid van 3 knobbelzwanen in dezelfde grindbaggerkuil. Op 10 mei zag hij ze voor het eerst, op 11 mei waren zij er nog. Het zijn jonge exemplaren met nogal wat bruin in het verenkleed, vooral in de vleugels. Op 11 mei zaten tenslotte op een grindplaat in de Maas tussen Bunde en

Geulle 3 zwarte sterns tussen een paar dozijn kokmeeuwen. Op dezelfde dag nam hij bij Bunde 60 tot 70 stuks van de gele kwikstaart waar; onder deze dieren bevonden zich ook Noorse gele kwikstaarten, herkenbaar aan de grijze kop, de zwarte wangen en het ontbreken van de oogstreep. De heer Kemp heeft ook wel eens de Engelse gele kwikstaart gezien, die een gele oogstreep heeft en een groenachtige kop. Het is van belang op deze vormen te letten. Prof. Prick van de Notre Dame University te Indiana doet een dringend beroep op de entomologen, een index samen te gaan stellen van alle insecten, vooral vlinders, die ooit in Zuid-Limburg gevangen zijn. Overal beginnen de zeldzame soorten immers te verdwijnen, door ontginningen, onkruid- en insectenbestrijding, en verandering van cultures. Als voorbeeld noemt hij de tauvlinder, en zelfs de koninginpage. Mogelijk is er een verband met temperatuurschommelingen, het dieper wegzakken van het grondwater. Onderzoek is hier zeer dringend gewenst.

Uit het Stadspark zijn enkele fraaie bloeiende takken aanwezig van de *Paulownia*. Voor de zoveelste maal spreekt men zijn bezorgdheid uit over de toekomst van het park. De plannen van de Rijkswaterstaat en de voorgenomen aanleg van een Maasboulevard doen het ergste vrezen. Men vraagt zich af of er wel voldoende aandacht besteed wordt aan de vele merkwaardige en zeldzame soorten, die er in de vorige eeuw zijn samengebracht. Het bestuur wordt opgedragen, zich tot het gemeentebestuur te wenden, om te verzoeken, de plannen zoveel mogelijk is aan te passen aan bepaalde zeldzame bomen, wanneer die tenminste nog in goede staat verkeren, en anders voor een waardige vervanging te zorgen.

Van de heer Poot ontving het museum een aantal kevers, waarvan de meeste nog niet in de collectie aanwezig waren: *Donacia crassipes* F. (Giessenburg), die op de bladeren van waterlies voorkomt; *D. tomentosa* Ahr. (Ottoland), op bladeren van de zwanebloem; *Cercyon laminatus* pas in Duitsland als nieuwe soort ontdekt, in 1959 te Zaandam aangetroffen, en te Schelluinen op licht gevangen. *Holoparamecus kunzei* Aube, aangetroffen op aangestoken appels te Groot-Schermer; *Tribolium confusum*, uit Schelluinen, waarschijnlijk geïmporteerd; *Oryzaephilus surinamensis*, een kosmopoliet, op etenswaren gevonden te Schelluinen; *Cryptophagus*

labilis Erichs uit Rimburch; *Reichenbachia fossulata* (Reichenbach) uit Colmont; en *Silvanus unidentatus* uit Gronsveld.

Van de heer Verbeek kwam bericht dat op 7 mei in het Hoosderbroek op het landgoed Hoosden te St. Odiliënberg bij het schoonmaken van een sloot het nest is aangetroffen van een waterral met 8 eieren. Men heeft nog tevergeefs getracht het broedsel te redden. Als bewijsstukken zijn een paar eieren naar het museum gezonden.

Tenslotte deelt de heer van Noorden mede, dat hij uit de zaden van de *Ginkgo biloba*, die op de vergadering van 7 oktober 1959 te Maastricht aanwezig waren, met succes plantjes heeft gekweekt.

te Heerlen op woensdag 18 mei 1960.

De heer Bult doet de volgende mededelingen: Op 10 mei ontdekte de heer Coonen om 8.30 uur een Beflijster in een hellende weide nabij het Kapellebos te Heerlen, op dezelfde plaats waar hij in '59 op de najaarstrek gezien was. Om c.a. 20 uur zagen zij hem gezamenlijk, terwijl hij voedsel zocht op het gras. Opvallend was behalve de witte bef, de lichtgrijze vlek op de vleugel. De volgende dag was hij, ondanks intensief speuren, niet meer te ontdekken. De heer Coonen had het geluk vanaf 5 mei tot en met 11 mei geregeld en soms zeer lang achtereen de Draaihals te kunnen observeren in het reeds genoemde bos. De heer Bult hoorde hem op 5 mei in het Savelsbos. Verder namen zij vanaf 25 april tot 13 mei in het Kapellebos geregeld Bonte vliegenvangers waar.

Op 8 mei hoorde Dr. Dijkstra een Karekiet bij de Weltervijver, waarschijnlijk was het de Grote karekiet. Op 14 mei werd tijdens een excursie tussen Bunde en Geulle *Polygonatum verticillatum* var. *ramosum* waargenomen. Deze variëteit van de Kransbladsalomonzegel werd door Dr. Brunna (volgens Dr. Dijkstra) enige jaren geleden voor het eerst in Nederland aangetroffen. De variëteit onderscheidt zich van de normale soort door de zeer sterke bebladering, terwijl de bloemen niet goed tot ontwikkeling komen. Waarom men deze als een aparte variëteit beschouwt, is niet recht duidelijk, het lijkt meer op een ziekelijke afwijking. In Bunde werden verscheidene exemplaren waargenomen.

De heer de Groot deelde mee, dat een boswachter geregeld slangen op de Brunssumer-

heide doodsoeg. Volgens de boswachter waren het adders. Omdat deze van daar niet algemeen bekend zijn, werd gevraagd pogingen te doen een exemplaar voor determinatie te achterhalen. Vermoedelijk is sprake van de Gladde slang, welke ongevaarlijk is en het doden van deze kan beter achterwege blijven. Toch komen er in Brunssum eigenaardige dieren voor; wie hoorde ooit, dat een hamster in een boom klom?

Aan het *Hymenoptera*-nieuws van Br. Arnold, vermeld in het vorig maandblad (blz. 28) moet nog het volgende worden toegevoegd: *Pserulus laevigatus* Schenck f.n.sp., 1 ♀ (Heerlen, 2-7-58) en de zeldzame soorten *Megachile alpicola* Alfk., 2 ♀♀ (Maastricht 26-7-58), *Rophites quinquespinosus* Spin., 1 ♂ (Bemelen 15-7-59), *Heriades distinctus* Stöckh., 1 ♀ en 2 ♂♂ (Simpelveld 12-7-58), *Ptosopsis rinki* Gorski, 1 ♀ (Brunssum 18-7-58).

FORAMINIFERA FROM THE CRETACEOUS OF SOUTH-LIMBURG, NETHERLANDS. XLIX.

ON ANOTHER FORAMINIFER FROM THE MAESTRICHTIAN TUFF CHALK SHOWING EVIDENCE OF DANIAN AGE OF THAT SEDIMENT.

BY J. HOFKER

ALABAMINA MIDWAYENSIS Brotzen.

In 1948 Brotzen gave an analysis of the genus *Alabamina* (Sver. geol. Undersökning, C, 493, pp. 97—103). He distinguished several species, *A. dorsoplana* (Brotzen), *A. midwayensis* Brotzen, *A. solnäsensis* Brotzen, the recent species *A. exigua* (Brady) and *A. obtusa* (Burrows and Holland).

On outer characters, these species are difficult to distinguish, since variability is a large one. They all are characterised by a shining surface and fine pores all over the chamberwalls, a more or less lenticular test, strongly oblique dorsal sutures, more or less radial ventral sutures, no trace of an umbilical cavity, a more or less triangular apertural face (apertural septum), a deep furrow in that face just underneath the subacute margin, which deep indentation runs as a reduced, pillar-like toothphate into the chamber cavity, and a sutural narrow aperture.

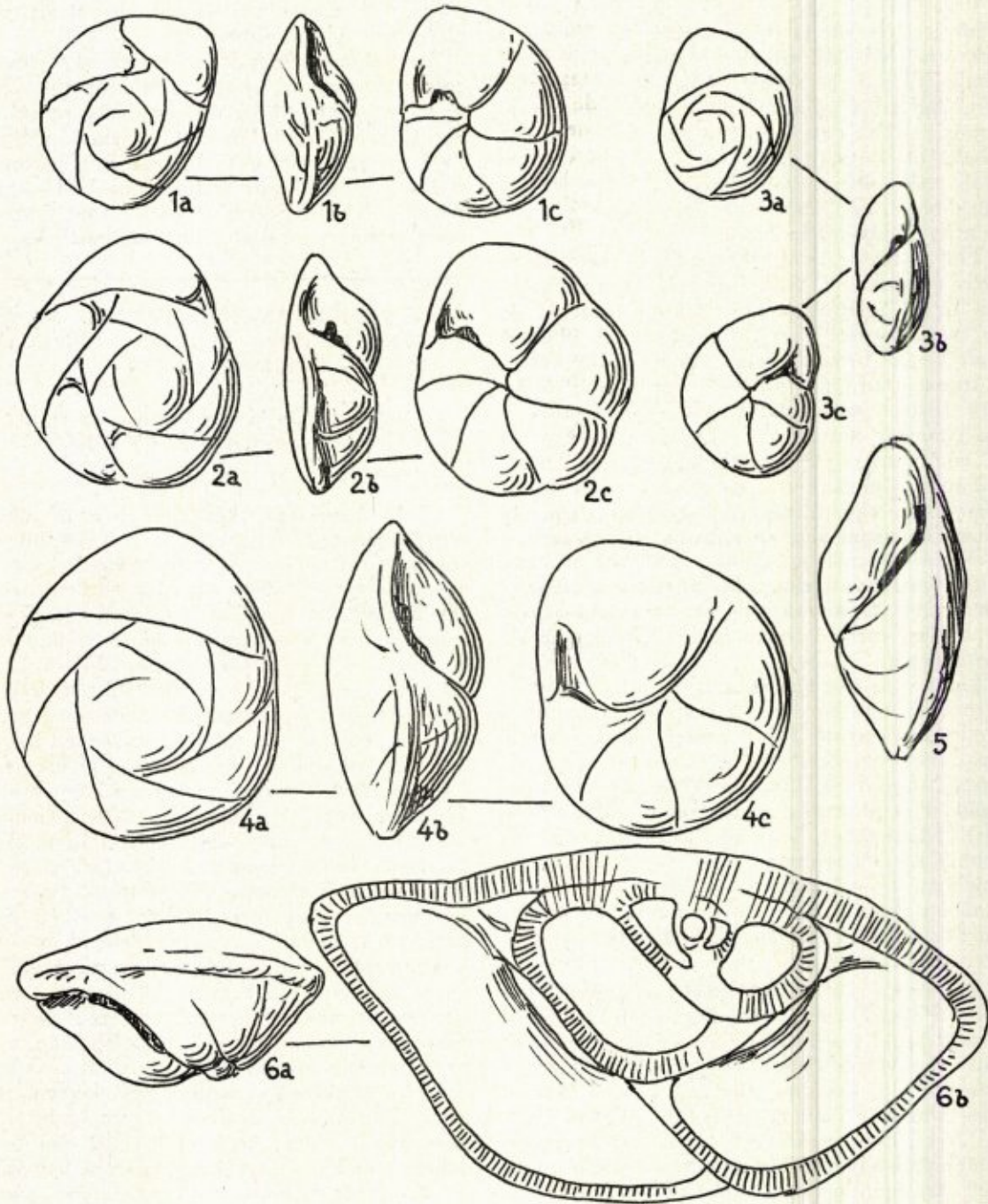
The author analysed fully three of these species, recent *Pulvinulinella exigua* (Brady)

which hardly belongs to the *Alabamina*-group with its well-developed and not pillar-like toothplate (Siboga-Expedition, pt. III, 1951, pp. 322-326, figs 220-221) *Alabamina solnäsensis* Brotzen from the Paleocene and *A. tubulifera* (Heron-Allen and Earland) from the Recent (Ibidem, pp. 390—396); the inner structure clearly shows that *Pulvinulinella exigua* and the genus *Alabamina* cannot belong together and are belonging to two quite different groups of Foraminifera. Since Toulmin indicated his *Alabamina wilcoxensis* as the genotype of *Alabamina*, and since that species is a true *Alabamina*, the genus *Alabamina* has to be separated from the genus *Pulvinulinella*; many older authors have described species of *Alabamina* as *Pulvinulinella* (*Pulvinulinella exigua* is not belonging to the genus *Pseudoparrella*, which does not show the toothplates).

From the Upper Cretaceous the commoner form is *Alabamina dorsoplana* Brotzen; it is typical form from the Maestrichtian and was Jahrb., 1957, pp. 387-388, fig. 432). A. M. Visser (Dis., Leiden, 1951, p. 280, pl. 7, fig. 7) mentions it from the Maestrichtian Tuff Chalk; but the Visser-types in the Leiden-collections (No. 18864) contain three specimens of *Eponides toulmini* Brotzen, characterised by their distinct pores (see Hofker, Natuurhist. Maandblad, vol. 45, 1956, pp. 29-30, pl. 4 on p. 33; and also, Hofker, l.c. Beih. 27, 1957, pp. 383-385, *Pseudoparrella toulmini*, fig. 428). *Alabamina dorsoplana* Brotzen does not occur in the Maestrichtian Tuff Chalk.

- Fig. 1. *Alabamina midwayensis*. Drill-hole Geolog. Bureau No. 3856; 25, 80 m; upper Mb. a, dorsal side; b, apertural side; c, ventral side; × 125.
- Fig. 2. *Alabamina midwayensis*. Same sample; upper Mb. a, dorsal side in oil, showing the toothplates; b, apertural side; c, ventral side; × 125.
- Fig. 3. *Alabamina midwayensis*. Quarry Van der Zwaan, Jekerdal, Pietersberg; upper Md. a, dorsal side; b, apertural side; c, ventral side; × 125.
- Fig. 4. *Alabamina midwayensis*. Same sample, upper Md. a, dorsal side; b, apertural side; c, ventral side; × 125.
- Fig. 5. *Alabamina midwayensis*. Same sample; upper Md. Apertural side; × 125.
- Fig. 6. *Alabamina midwayensis*. Same sample; upper Md. Apertural side; × 125.
- Fig. 7. *Alabamina midwayensis*. Specimen of fig. 6; transverse section, showing apertures and toothplates; × 360.

Visser (l.c., p. 278, pl. 7, fig. 9) described a species, *Pseudoparrella meeterenae* Visser from the Mb-Md of the Maestrichtian Tuff Chalk. This is the species which I will describe here; but it is identical with *Alabamina midwayensis* Brotzen and in this way *Pseudoparrella meeterenae* Visser is a synonym to *Alabamina midwayensis* Brotzen. It is distinguishable from *Alabamina dorsoplana* Brotzen by following features:

The tests are relatively small, in most cases fairly compressed, with subacute to acute margin. In *A. dorsoplana* the tests are rounded, in *A. midwayensis* they invariably are slightly oval, the last formed chamber somewhat pointed. In transmitted light in oil, *A. dorsoplana* shows very distinct toothplates beneath the junction of the chamber suture and the spiral suture; in *A. midwayensis* this toothplate (infundibulum and scrobis of Brotzen) is very small. In *A. dorsoplana* the transverse section reveals a rounded margin and thick walls; in the section of *A. midwayensis* invariably the margin is acute and the walls are, especially at the ventral side, thin. In *A. dorsoplana* the rate breadth: height of the last formed chamber is about 2,3; in *A. midwayensis* it is 3,3.

Alabamina midwayensis is found commonly in the Mc and moreover it is found abundantly in one facies of the Mb, found in the Trichtersberg, the Schieversberg, at Ransdaal, Zeven-sprong, Croubeek, and beneath the Kunrade Chalk. I mentioned it in the range chart (Nat-Hist. Maandblad, vol. 48, 1959, p. 123) as *Eponides (Pseudoparrella) cf. glabrata*, of which species it has many characters in common. It also is found, not too commonly, in several samples of the Danian of Denmark, in very typical specimens.

Alabamina midwayensis also was found in the Lower Paleocene above the Danian in Denmark, as well as in the Lower Paleocene of Holland above the Maestrichtian Tuff Chalk. Specimens from the type-locality, the Midway of Texas, from where Plummer (Univ. Texas Bull, No. 2644, 1926, p. 150, pl. 11, fig. 3) described it under the name of *Pulvinulina exigua* Plummer, are identical with some of my specimens, especially those found in the Mb and the Lower Paleocene, where they are small. Larger specimens, especially from the upper Md, often are more bulky and then may be taken for *A. dorso-*

plana; but the thin wall and the small toothplates are typical enough.

A close examination of series of specimens going through a longer period of the Upper Cretaceous and the Paleocene may reveal that the different species as distinguished by Brotzen in reality form a more or less continuous series and that there is only one biologic unit. Brotzen also states (p. 101) that there are many variants of *Alabamina midwayensis*.

VISSEN VAN ZUID-LIMBURG. VI.
DE KOPVOORN — LEUCISCUS CEPHALUS
MAON-SNAPPER

Waarnemingen in de vrije natuur en in het
grottenaquarium AQUA FAUNA
door P. L. MARQUET

In de jaren 1915 tot 1930 heb ik dikwijls sportvissers zien smikken of snikken op kopvoorn. Sport kon men deze bezigheid nauwelijks noemen. Het was meer een slavenarbeid om met een hengel van 8 à 9 m lengte en een gewicht van meerdere kilogrammen een hele dag langs de Maas of het kanaal te lopen. Meestal werd dit dan ook gedaan door ziekelijke afgekeurde of ontslagen fabrieksarbeiders, die op deze manier probeerden, hun karige rantsoenen iets aan te vullen, of ermede een borreltje te verdienen.

De grootste door mij gevangen kopvoorn mat 52 cm en woog ± 6 pond. In 1928 kwamen ten gevolge van een massale vergiftiging in België duizenden dode vissen de Maas afdrijven. Hieronder waren kopvoorns van 60 tot 65 cm lengte, met een geschat gewicht van 8 à 10 pond. Momenteel is het een zeldzaamheid, wanneer een exemplaar van 3 of 4 pond wordt gevangen.

De kopvoorn is een echte alleseter: visjes, kikkers, sprinkhanen, rupsen, regenwormen, meikevers, meelwormen en waterslakken, evenzo hersenen, ruggemerg, bloed, lever, kaas, maar ook brood, gekookte aardappelen, kersen, aardbeien, kruisbessen, druiven, sla en andijvie: dit alles wordt gulzig opgegeten. Hoe een formidabele eter hij werkelijk is, daarvan heb ik mij in het grottenaquarium Aqua Fauna kunnen overtuigen, toen ik daar in de jaren 1955 tot 1958 negen exemplaren met een gemiddelde lengte van 40 cm had ondergebracht in een bassin van ruim 6000 l inhoud. Vier of vijf be-

hoorlijke kroppen sla waren na 24 uur volledig verdwenen, net als een hele grote krop andijvie. Voor een 800 meelwormen of kikkerlarven namen zij hoogstens een kwartier tijd.

In Maastricht noemt men het dier algemeen maon. Deze naam herinnert zowel aan het Franse meunier als aan het Duitse Möne. In het noorden van ons land heet hij meun, en kan daardoor verward worden met de in zee levende Gadide van dezelfde naam. Bij de sportvissers in het zuiden heet hij ook wel snapper, ongetwijfeld van wege het smakkende geluid dat hij maakt wanneer hij naar een prooi boven water grijpt.

De kopvoorn heeft een brede kop en een grote bek. Zijn lichaam is veel slanker dan dat van de blank- of rietvoorn. Het is meer rolrond, vooral bij die dieren die in stromend water leven. De kleuren van de schubben kunnen variëren van zilvergrijs tot blauwgroen op de zijden, en van olijfgroen of donkerblauw tot grijszwart op de rug. Ook goudgele dieren komen voor. De buik is altijd zilverwit, de vinnen zijn transparant tot geel, maar in de paartijd lichtrood. De kleuren houden verband met de soort van water, met de temperatuur en met de voeding. Door de Rijnvissers werd wel beweerd dat de goudmeun een roofvis was, terwijl de zwarte of grijze meun tot de tamme vissen behoorden. Ik ben er echter van overtuigd dat zij alle, ongeacht hun kleur, van een visje houden!

Eiland in de Maas bij de oude brug te Maastricht vóór de kanalisatie.

Foto J. A. Daniëls

Maas bij Elsloo. Laag water zomer 1959.

Foto J. Th. ter Horst.

Vroeger behoorde de kopvoorn tot de meest voorkomende standvissen op de waterwegen rondom Maastricht. Het liefst houdt hij zich op in diep, langzaam stromend water. In de paartijd zoekt hij de kiezelbanken op met stroomversnellingen en een waterstand van 10 tot 20 cm. Voor de Maaskanalise bevond zich ieder jaar zulk een bank vlak voor de oude brug aan de kant van Wijk. Daar kon men, soms eind april soms ook pas begin mei, afhankelijk van het weer en de temperatuur, honderden kopvoorns naast elkaar zien liggen. Soms staken hun ruggen of rugvinnen boven water uit, wanneer de waterstand te laag was. Telkens sprongen de dieren boven water uit om iets verder weer tussen de massa te verdwijnen. Daarbij zwiëpten zij eerst met hun staart en hun buik over de kiezel en trokken hun lichaam krom. Dit fantastisch schouwspel trok soms honderden kijklustigen. Kreten van verbazing waren niet van de lucht, en men hoorde de sportvissers in bewondering uitroepen. „Kiek ins dao de Maone zien ziech weer aon 't sjore”.

In enige dagen nam hun aantal enorm toe, zodat het soms wel leek alsof er duizenden dieren bij elkaar in de stroomversnelling lagen. Bij het paaien zag men ze twee aan twee telkens trillend en schokkend naar voren zwemmen. Duidelijk was daarbij te zien, dat het wijfje haar buik tegen de kiezel gedrukt hield, terwijl het mannetje zich in schuine houding tegen het wijfje aanlegde, waarbij ook zijn buik over de grond schuurde. Op deze manier werden hom en kuit afgezet. Enige malen heb ik kunnen waarnemen dat aan beide zijden van een wijfje

een mannetje paaide. Opvallend was dat het aantal mannetjes steeds kleiner was dan het aantal wijfjes. De mannetjes zijn gemakkelijk van de wijfjes te onderscheiden: zij zijn kleiner en veel slanker. In de Geul te Geulhem telde ik in 1955 en 1956 op iedere tien vrouwelijke dieren gemiddeld drie à vier mannetjes. Bij beide geslachten waren de genitaalopeningen sterk gezwollen en met bloed doorlopen. Na het paaien vertoonde de buik zowel bij mannetjes als wijfjes kleine verwondingen, wat er dus op wijst dat het bij het paaien heftig toegaat.

Na de kanalisatie van de Maas is het aantal kopvoorns bij Maastricht geweldig teruggelopen. Dit kan niet geweten worden aan de hogere waterstand, de mindere stroom of aan het ontbreken van stroomversnellingen. Het dier weet zich zeer goed aan te passen en paait evengoed in diep water. Na de bouw van de stuw en de opening van het Julianakanaal kon men daar betrekkelijk snel massa's volwassen kopvoorns waarnemen, die natuurlijk van de Maas afkomstig waren. Dat zij zich ook in het kanaal voortplantten, kon men ieder jaar waarnemen aan de duizenden jonge kopvoortjes langs de oevers. Vóór 1940 was het dan ook geen zeldzaamheid om 's zomers bij een fietstocht langs het kanaal zo een 200 volwassen exemplaren te tellen, die zich 10 tot 15 cm onder de waterspiegel in het toen nog vrij heldere water lagen te koesteren in de zon. In diezelfde tijd trokken de dieren ook de Geul op. In 1940 was de kopvoorn reeds standvis tot even voorbij Gulpen, na 1950 tot aan de Belgische grens te Epen. Tot drie of vier jaar geleden kwamen nog massa's van deze dieren voor in de Geul onder Valkenburg; thans vindt men er hoogstens nog maar enkele exemplaren. Boven Valkenburg tot bij Gulpen, en vooral te Oud-Valkenburg en te Schin op Geul werden zij tot voor kort bij tientallen gevangen door de sportvisser. Momenteel komen er daar geen meer voor. Te Mechelen en te Epen is hun aantal in de laatste paar jaren zeker verdubbeld. De kopvoorn is daar tot de meest voorkomende standvissen gaan behoren. Deze merkwaardige ongelijkmatige verdeling is te wijten aan vervuiling van het water. In de afgelopen 4 maanden heeft men weer enige honderden dode vissen de Geul zien afdrijven te Schin op Geul. De meeste van hen waren regenboogforellen, verder blankvoorns, snoeken en karpers. Geen enkele kopvoorn! Nu heeft de visclub te Schin

op Geul en te Oud-Valkenburg regenboogforellen uitgezet, terwijl die van Mechelen en Epen beekforellen uitzette. Had dus de vergiftiging plaats gehad boven Gulpen, dan had men ook beekforellen onder de dode dieren moeten vinden. Het water van de Gulp was dus vergiftigd.

De gevoeligheid van de kopvoorn voor vervuild water is mijns inziens ook de oorzaak van de achteruitgang van de dieren in de Maas te Maastricht. En ik heb nooit ook maar één kopvoorn kunnen vangen of waarnemen in de Jeker, ook niet vlak na de kanalisatie van de Maas. Reeds in die tijd was het water van de Jeker te zeer vervuild.

DE KROEDWIS IN LIMBURG

Onder de kroedwis (ook wel anders geschreven) verstaan we de ruikers van verschillende kruiden, die men volgens oud gebruik, bij de Limburgers nog goed bekend, in de kerk op Maria Hemelvaart (15 aug.) laat wijden en dan mee naar huis neemt.

Mijn folkloristisch en nog meer biologisch gerichte belangstelling bracht mij er toe, in de loop van 1959 een kleine enquête te houden om eens na te gaan, hoe het met dit oude gebruik er bij stond, en vooral om wat meer te weten te komen van de plantkundige samenstelling van de kroedwis.

De eerste aanleiding tot deze belangstelling dateert al van 1936, toen Dr. Uittien in het gedenkboek van de Levende Natuur een artikel publiceerde, getiteld „Botaniseren in de kerk”. Dit artikel gaf een globaal overzicht van het oude gebruik en noemde ook de voornaamste planten, die de kroedwis uitmaken. Het artikel eindigt met de weinig hoopgevende mededeling, dat wie de kroedwis wil bestuderen, er wel gauw bij mag zijn, want dat over tien jaar er wel niet veel meer van over zou zijn dan wat dahlia's en ander buitenlands gebloemte.

Nu zijn we geen tien, maar 24 jaar verder en ik moet zeggen, dat het mij meegevallen is. Het gebruik is wel danig aan het afslijten, doch geenszins verdwenen. En hoewel de echte tuinbloemen er vrij talrijk in voorkomen, is er geen kroedwis denkbaar zonder planten als het boerenwormkruid en de alsem en dat zijn onverdacht wilde planten met een groots verleden.

De belangstelling voor de kroedwis is nog

groot, meest onder de ouderen. Ik heb veel brieven gekregen op mijn verzoek in enkele kranten, krantenknipsels, verwijzingen naar literatuur, persoonlijke bezoeken, gedroogde planten en zelfs een hele kroedwis, met de wortels er nog aan, geschikt om zo te planten. De inlichtingen kwamen uit allerlei kringen: onderwijmensen, boeren, een geestelijke, een dokter, stokoude mensen en eenvoudige huismoeders, allemaal verschillend, maar allemaal getuigend van belangstelling.

Wat de boeken ons vertellen.

Al zoekend, was ik natuurlijk nieuwsgierig naar wat er in boeken en tijdschriften over dit onderwerp is geschreven. Nou, dat is nogal wat. Ik heb dan ook niet de tijd gehad om dat alles te lezen. Ik hoop dat dit nog eens aan de beurt kan komen.

Het schijnt wel, dat het gebruik al heel oud is, eigenlijk teruggaat op oude heidense tijden, toen bepaalde planten een rol speelden bij oogstfeesten ter ere van heidense godheden, zoals Freia en Herta. Later moeten deze gebruiken gekerstend zijn, en volgens sommigen zouden de bloemen moeten herinneren aan de bloemen, die na de ten hemelopneming van Maria volgens een vrome legende in haar graf zouden zijn gevonden.

Het gebruik heeft ook een tamelijk ruime verspreiding. Dr. R o u k e n s vermeldt, dat volgens T e i r l i n c k de kruidenwijding op Maria Hemelvaart nog zou plaats hebben in Zwitserland, Oostenrijk, België, Duitsland en Nederland. Wat Limburg betreft, in het hele bisdom Roermond, en ook in een gedeelte van België ten westen van Maastricht, met Hasselt als middelpunt. In Noord-Brabant zou het niet voorkomen, met enkele uitzonderingen. Dr. R o u k e n s noemt hier Haps en Reek. Ik kan hier Vierlingsbeek aan toevoegen.

In Noord-Brabant komt wel een verwante gewoonte voor, nl. de St. Janstros, die met St. Jan aan de gevel van de huizen wordt opgehangen. Waar de grens loopt tussen beide gebruiken, heb ik niet nagegaan, hoewel dit toch wel interessant zou wezen. Terwijl b.v. Vierlingsbeek de kroedwis kent, heeft het nabijgelegen Sambeek de St. Janstros.

Uit boeken kan men veel leren, maar niet alles. Er staan ook wel eens gekke dingen in.

Dat is dan te wijten aan tekort aan deskundigheid, te gering materiaal, te sterk generaliseren, soms aan het klakkeloos van elkaar overschrijven. Zo vind ik in verschillende boeken op het terrein van de kroedwis, dat de koningskaars (hemelbrand) altijd een belangrijke plant is in de kroedwis. Nu, dat klopt misschien voor de kroedwis in het Rijnland of elders in Duitsland, maar zeer zeker niet voor de Limburgse. Onder de ruim 70 opgaven, die ik heb, komt *Verbascum* maar een paar keer voor, n.l. bij Kerkrade, Bleyerheide, Puth-Schinnen, en bij Wellerloo. Kennelijk is deze mening overgenomen uit Duitse literatuur, waar ook de naam „Hemelbrand” op schijnt te wijzen. Ook U i t t i e n verklaart in het boven aangehaalde artikel, dat hij nooit een *Verbascum* (toorts) vond onder dertig opgaven, waarover hij toen beschikte.

Overigens is op een publicatie van U i t t i e n in „Ons eigen volk”, (Jrg. 79, 1) ook wel wat aan te merken op weer ander terrein. Ik citeer... „zelfs de Mariaverering schijnt van hogerhand langzamerhand over te gaan in een Christusverering, zij het dan voorlopig alleen in de vorm van standbeelden voor „Christus Koning”. Waarschijnlijk zal over een eeuw de Christelijke Hemelvaartsdag ook onder de R.K. feestdagen zijn opgenomen op de duur Maria Hemelvaart verdringen”.

Een Katholiek, die dit leest wrijft zich toch wel even de ogen uit en moet onwillekeurig glimlachen bij zoveel onkunde.

Ik heb overigens veel respect voor het werk van U i t t i e n op dit gebied, die speciaal de botanische kant van de kroedwis zijn aandacht schonk. Ik wil alleen maar zeggen, dat men in de literatuur hierover uitermate kritisch moet zijn, zodra de schrijver buiten zijn eigen terrein komt. Dit geldt voor de folkloristen op het botanisch terrein ook. Zo gebruikt S c h r i j n e n de naam „Jaag de duivel” in het eerste deel van zijn „Volkskunde” voor de hemelsleutel, *Sedum purpurcum*, in het tweede deel voor *Hypeticum perforatum*, de plant, die in de flora's met de naam St. Janskruid wordt aangeduid. Dit kan verwarrend werken.

Overigens is het niet gemakkelijk om uit te zoeken welke planten met de verschillende dialectische volksnamen worden bedoeld. Hieronder geef ik daarvan voorbeelden.

Wat de mensen ervan zeggen.

Ik stap nu af van de Kroedwis-literatuur, hoewel er meer van te zeggen zou zijn. En ik ga over op de brieven, die ik heb ontvangen en die mij uit de eerste hand veel hebben geleerd over de kroedwis en de botanische samenstelling er van. En dan moet ik allereerst zeggen, dat deze sterk varieert. Om een algemeen idee te geven, de volgende planten ben ik in de beschrijvingen tegengekomen:

Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*); Bijvoet (*Artemisia vulgaris*); Alsem (*Artemisia absinthium*); Kamille (*Anthemis*- en *Matricaria*-soorten); Salie (*Salvia*-soorten); Toorts (*Verbascum*-soorten); Klein kaasjeskruid (*Malva neglecta*); St. Janskruid (*Hypericum perforatum*); Hemelsleutel (*Sedum purpureum*); Marjolein (*Origanum vulgare*); Kattestaart-Amaranth (*Amaranthus caudatus*); Duizendblad (*Achillea millefolium*); Canadese guldenroede (*Solidago canadensis*); Jacobskruiskruid (*Senecio-jacobaea*); Knautia (*Knautia arvensis*); Donderkruid (*Inula conyza*); Leverkruid (*Eupatorium cannabinum*); Cichorei (*Cichorium intybus*); Wilde peen (*Daucus carota*); Margriet (*Chrysanthemum leucanthemum*); Moerasandoorn (*Stachys palustris*); Valeriaan (*Valeriana officinalis*); Weegbree-soorten (*Plantago* sp.). Dit zijn hoofdzakelijk de wilde planten, die ik aantrof met enkele ouderwetse gekweekte. Daar komen dan nog bij de verschillende graansoorten, bieten- en koolbladeren, takjes van noot, appel en peer, en verschillende tuinbloemen, vooral dahlia's, herfstsering (*Phlox*), duizenschonen, gladiolen, herfstaster, bont siergras, aspergegroen, bruidssluijer, een enkele keer vlas, hei, lijsterbes.

Zoals men ziet, een bonte opsomming. Het komt er op neer, dat van alles wat half augustus bloeit, in de kroedwis kan zitten.

Maar toch zijn er verschillen. Ten eerste kan men wel zeggen, dat plaatselijk er toch wel een soort schema is, waar men zich in grote lijn aan houdt.

Ten tweede zijn er bepaalde planten, die er praktisch altijd in voorkomen en daaraan zitten dan ook bepaalde betekenissen of waarderingen vast, die eeuwenoud moeten zijn.

Ten derde moet men niet verwachten, dat het grote publiek zo precies onderscheidt als een plantkundige, ofschoon dit soms meevalt. Zo verneem ik uit Stramproy, dat daar de Alsem de echte kroedwisplant was, en dat Bijvoet, een

verwante plant, toch als een soort vervalsing werd gezien.

Maar op de meeste plaatsen haalt men ze door elkaar, en als er „Aels” wordt gezegd, is meestal niet uit te maken, wie van de twee bedoeld is. De echte Alsem werd en wordt misschien nog wel in tuintjes gekweekt, en een af-treksel er van werd (wordt?) verwerkt in een alcoholische drank, die in Limburg nogal gebruikt wordt, en die dus een beetje familie is van de beruchte Absinth uit Frankrijk. De Bijvoet daarentegen is een wilde plant, op echte onkruid-terreinen heel gewoon.

In Stramproy was Alsem dus de Kroedwis-plant, en overal in Limburg spelen Alsem en Bijvoet een grote rol en bijna elke kroedwis bevat „aels”. Maar eigenlijk wordt deze algemeenheid nog overtroffen door het Boerenwormkruid, die op sommige plaatsen, b.v. Roermond, eenvoudig „Kroedwés” heet. Op mij hele lijst van een zeventig plaatsen komen er maar een half dozijn voor, waar het Boerenwormkruid niet vermeld wordt. In het zuiden, in Berg en Terblijt, Bocholtz, Eysden, schijnt de Canadese guldenroede als vervanger te fungeren.

Heel algemeen is ook het gebruik van korenaren in de kroedwis, in verschillende combinaties, waarbij de rogge meestal „koren” wordt genoemd en de tarwe „weit”. Praktisch in de hele provincie behoort koren tot de gewone ingrediënten, waarbij men in het oog moet houden, dat mijn inlichtingen heel Limburg bestrijken, behalve het noorden voorbij Wanssum, met vrij schaarse gegevens van de westhoek (tussen Beringen en Weert).

Het schijnt mij toe (en in de literatuur vond ik daar nergens op geweest) dat wij in Limburg mogen spreken van een noordelijke en een zuidelijke kroedwis.

In het noorden, waarbij wij Roermond voorlopig als de grens zouden kunnen beschouwen, vinden we in de kroedwis gewoonlijk takjes met vruchten van appel, en vaak ook noten, ook wel de appel of de peer op een stokje gestoken. En de ruiker wordt dan gewoonlijk afgewerkt met bladeren van mangelwortels of koolblad.

In het zuidelijk deel, bezuiden Roermond, vind ik nergens appel of peer in mijn opgaven en noot alleen in Schinveld, Nieuwenhagen en Heel. Bieten- of koolblad komt daar niet voor, maar hier juist (dus bezuiden Roermond) vinden we in de ruiker vaak allerlei tuinbloemen, terwijl in

het noorden tuinbloemen niet genoemd worden, behoudens een takje asperge, en volgens sommigen bepaald „Taboe” zijn... Ik meen uit mijn gegevens dus wel te mogen afleiden, dat de noordelijke en de zuidelijke kroedwis inderdaad verschillen.

In de kaart, die ik bij R o u k e n s vind, wordt gewezen op een verschil in de benaming; misschien zou er verband kunnen bestaan, waar hij in het noorden de naam kroetwusj, in het zuiden de woorden kroetwien, kroetwing, kroetweij naar voren brengt. Misschien is er een historische oorzaak aan te wijzen... Ik laat dit graag over aan wie hierin deskundig zijn. Er zijn ook nog heel afwijkende kroedwisen. In Venlo werd een stukje brood op een stokje in de kroedwis gestoken, in Bleyerheide zette men een „Stalkers” (een soort toorts, *Verbascum*), in het midden, maar bij gebrek hieraan ook wel een waskaars; sommigen noemen soepkruiden, z.a. selderie en peterselie onder de ingrediënten, en een opgave noemt uitsluitend die soepkruiden. Dit zijn opgaven uit het noorden.

Bij al deze opgaven moet men bedenken, dat ze voor een deel geschiedenis zijn; en ook, dat één opgave uit een plaats, zoals het vaak is, nog niet volkomen representatief behoeft te zijn, m.a.w. om materiaal werkelijk statistisch te verwerken, zou het nog wel tien keer zo groot moeten zijn. Wat ik vertellen kan, kan dan ook slechts een indruk geven.....

Er zijn nog wel meer planten, die vrij geregeld vermeld worden. Zo b.v. donderkroed of hommelskroed, wat nu weer een specialiteit van het zuiden is. Maar het is niet altijd uit te maken, welke plant hiermee is bedoeld... En zo kom ik op de

Dialectische namen

Ik heb hiervóór de planten met de algemeen Nederlandse namen of de wetenschappelijke namen aangeduid, maar de namen in het dialect, waar ik nu iets over ga zeggen, zijn natuurlijk veel echter en sappiger. Ik bepaal mij op dit terrein, wat mij als bioloog niet zo goed ligt, tot de feiten. Wie er als taalkundige nader op in wil gaan, kan van mij de betreffende gegevens krijgen.

Allereerst de Kroedwis zelf. Ik heb steeds het woord gebruikt, zoals het in Venlo wordt gedaan. Maar hier hebt u het lijstje, zoals ik het

uit de brieven opdiep: In het noorden: kruetwis, krudwies, kroedwés, krudwis. In het zuiden: kroetwusj, kroetwusch, kroedwös, kroedwajj, kroetwès, kroedwien, kroedwösch.

Variaties genoeg... Maar wat zegt u dan van het boerenwormkruid, dat gelukkig nergens die mooie boekennaam draagt. Hoe het dan wel heet? U kunt kiezen, voor dialictiefhebbers een kluit om van te smullen. Ik schrijf de namen op, zoals ik ze kreeg, hoewel de uitspraak van sommige woorden wel gelijkkluidend zal zijn. De invloed van het Duits is goed te merken... Krudwisknoep, reinvaan, reindersknöp, reindersknopen, reindese knup, rendersknöp, reinderskop, reigersknop, reindersknuup, reigersknuup, reinvaart, kroedwes, reenvaart, rijvaart, reinvaren, renkensknepkes, gael-knoeppe, reinvaartknoppen, rijvaartsknoppen, rinverknoppen, knuipkes, reinisch knupp, reinvaarder of rijknopjes, rijversknoppen, reinvaatsels.

De andere planten van de kroedwis geven minder raadsels, in die zin, dat daar de variatie minder is. Salie heet self, alsem aels of eelst, bijvoet, vaak met alsem verward, heet bievoet, ook wel kattestertje. Duizenblad heet schaapskruid of hazegerf, krutsbloume is Phlox, en de tuinkamille, meestal moederkruid geheten, zal hier wel bedoeld zijn met hemdsknoopjes, of witte knuipkes.

Tot zover gaat het wel, maar „kattiekiezen” hebben mij voor een raadsel gezet, tot ik op het idee kwam, naar de beschrijving te oordelen, dat het de vruchtjes van het klein kaasjeskruid moesten zijn, en een later gekomen brief bevestigde dit vermoeden.

En weet u wat „Averon” is? Een opgave, uit Merkelbeek, bevatte deze naam, die mij ook het nodige hoofdbreken kostte. „De geurende kruidhof” van M. C. Blöte-Obbes loste het eindelijk voor mij op. Het is citroenkruid, een verwant van Bijvoet en Alsem, *Artemisia abrotanum*, geen wilde plant, maar waarschijnlijk juist voor de kroedwis vroeger geteeld, evenals de Balsem (*Tanacetæ balsamita*), die volgens de Heer V r o m e n vroeger hiervoor in de tuintjes voorkwam, maar die ik in al mijn opgaven niet tegenkom.

En dan hebben we nog namen als bliksemskroet, donderkroet en hommelskroet.

Hommelkroet of hoemmelskroet heeft niets met hommels te maken, maar betekent hetzelfde als donderkruid. Hommelstoer kom ik ook tegen,

maar ik weet niet of dit ook hetzelfde moet voorstellen. Ik denk het haast niet... Maar met de hier genoemde namen worden niet overal dezelfde planten bedoeld. Vaak is het het leverkruid, maar dat groeit lang niet overal, en meermalen bedoelt men er de marjolein mee. Echter, blijkt ook wel uit de beschrijving, dat het de hemelsleutel kan zijn, en één keer zag ik aan de gedroogde plant, meer dan uit de beschrijving, dat er de knautia mee bedoeld werd. Vier zo verschillende soorten bewijzen wel, dat het grote publiek meestal oppervlakkig kijkt. De enige overeenkomst tussen deze vier soorten uit de meest verschillende plantenfamilies is wel de min of meer lila bloemkleur. En dit schijnt voldoende grond om deze planten van dezelfde naam te voorzien...

In Vijlen echter kom ik *Inula* als donderkruid tegen, dezelfde naam, die de flora er aan geeft.

Natuurlijk hangen die namen samen met de vermeende krachten, die men er in lang vervlogen tijden aan toeschreef. Deze planten hadden de naam, dat ze het hemelvuur afweerden. Een verwant van de hemelsleutel, het huislook, *Sedum sempervivum*, werd met dit doel ook wel op de daken van de boerenwoningen gekweekt. Aan het boerenwormkruid werd ook die kracht toegeschreven.

Ook tegen de duivelse machten hielpen dergelijke planten volgens het volksgeloof. In de oude literatuur spreekt men van de negenderhandkruiden, en dat waren volgens mijn „Geurende kruidhof” de alant (*Inula*), leverkruid, keltische valeriana, bijvoet, citroenkruid, alsem. O. L. Vrouwebedstro, Bitterzoet en boerenwormkruid. De meeste hiervan vindt men heden ten dage nog in de Limburgse kroedwis.

En zo kom ik dan op het gebruik, dat men van de kroedwis maakte en maakt.

Hoe werd de kroedwis gebruikt?

Ook hierin zijn verschillende variaties. Het belangrijkste was wel het gebruik er van bij onweer. Na de wijding ging de kroedwis mee naar huis en werd daar ergens opgehangen, vaak in de schuur. Bij onweer werd dan een stukje er van in het vuur geworpen en verbrand. Dit duidt op de oude oorsprong en de betekenis van de onweerafwerende planten. Maar het is goed te merken, dat deze betekenis toch zeer vervaagd was, en de meeste waarde werd toe-

gekend aan de zegening met wijwater in de kerk, m.a.w. aan de handelingen en gebeden, bij de wijding verricht, waardoor het op één lijn kwam te staan met het gebruik onder katholieken van wijwater en gewijde palm (*Buxus*). Bepaalde uitingen wijzen hier sterk op. Het kwam er niet allereerst op aan, WAT er in de kroedwis zat (vandaar ook het later in gebruik komen van allerlei tuinbloemen), als wel, dat het gezegend was. De kinderen, die meestal het privilege hadden om de kroedwis naar de kerk te dragen, hielden hun bos kruiden flink hoog, om 'toch maar zoveel mogelijk van het wijwater op te vangen. En bij het verbranden van de kruiden maakte men ze vaak nat (op sommige plaatsen ook juist met wijwater) en meende dan, dat de rook, die hierdoor ontstond, het huis, waar het overheen trok, zou beschermen. Daar werd dan meermalen ook bij gebeden, de rozenkrans of een speciale „huiszegen”, ook een bewijs, dat men de bescherming meer zag in de zegeningen van de H. Kerk dan in de macht van bepaalde planten, hoezeer die er door de traditie ook in hoorden.

De kroedwis werd ook wel in de tuin gezet, tenminste tijdelijk, om ongedierte te weren. In dezelfde lijn ligt het gebruik van de diverse korensoorten in de ruiker. Soms werden die later gemengd met het zaaikoren om brand in het koren te weren. Soms werd het aan het vee gevoerd, terwijl de mensen dan van de appels, peren of noten een stukje kregen, weer met de bedoeling om zoveel mogelijk te profiteren van de zegening, die er over uitgesproken was.

De kroedwis moest bij elkaar gehouden worden, en daarvoor werd niet zo maar een touwtje gebruikt. In vele plaatsen was het gebruik (en meerdere van mijn correspondenten schrijven hierover), hiervoor een lint te gebruiken, lint, dat toen algemeen voor schorteband werd gebruikt. Dat lint moest flink lang zijn. Het werd dan later om de buik van een koe gebonden, als die trommelzucht had, of, zoals men meestal zei, opgelopen was, een gevaarlijke kwaal, die b.v. kan ontstaan door het eten van veel vochtige klaver, waarbij zich gassen vormen in de maag van de koe. Men verzekert mij, dat meermalen hierna de verontrustende verschijnselen verdwenen. Ieder moet voor zichzelf uitmaken, of dit nu „propter hoc” of alleen „post hoc” was.

Ik begin nu het eind van mijn verhaal te naderen, en nu rijst de vraag:

Wat is er nog te doen?

Men zal opgemerkt hebben, dat ik het laatste gedeelte in de verleden tijd heb geschreven. Toch is het niet helemaal verleden tijd, want het gebruik van de kroedwis bestaat nog op meerdere plaatsen, en is niet volkomen verdwenen. En de belangstelling er voor is groter dan ik vermoedde. Uit tal van brieven spreekt de spijt, dat het aan het afslijten is. En dat is ook jammer. Want het is een oud gebruik, een erfdeel van het oude Limburg; een mooi gebruik, omdat er het kinderlijke Godsvertrouwen uit spreekt, dat ook in onze vermechaniseerde tijd, waarin wij menen alles te kunnen en ons tegen alles denken te kunnen verzekeren, 'totdat...' een oorlog ons anders leerde, nog van grote waarde is.

En het is een oud gebruik zonder enige bittere bijmaak, wat van alle oude gebruiken (denk maar aan carnaval en kermis) niet altijd gezegd kan worden. En mijn conclusie is dus, dat wij dit oude, mooie gebruik van de kroedwis op Maria Hemelvaart niet verder moeten laten afslijten, het moeten handhaven, waar het bestaat, het moeten doen herleven, waar het verdwenen is.

Dit is echt een erfdeel, even waard om het te bewaren en er trots op te zijn als op de kapelletjes en kruisen langs onze wegen, als op de openbare processies in ons Limburgse land. Er is maar een klein stootje nodig om de kroedwis op menige plaats weer in ere te herstellen, ook al zal de boer bij trommelzucht eerder de veearts halen en verzekert hij zich tegen brand.

En al zal het lint van de kroedwis niet meer zijn dienst doen en al gebruiken we misschien liever chemicaliën tegen ongedierte en tegen brand in haver of tarwe, er zijn nog genoeg huizen in Limburg, waar de centrale verwarming kachel en fornuis, waarin de kruiden moeten verbranden, nog niet heeft verdrongen. En er is nog genoeg geloof in Limburg, om naast onze menselijke voorzieningen plaats te laten voor de eenvoudige godsdienstige praktijk, waar het kinderlijk geloof en vertrouwen uit spreekt, die de rijkste en de geleerdste onder ons niet ontsieren.

Laten wij daar allen samen iets aan doen om het gebruik van de kroedwis te stimuleren en te doen herleven. Wie allemaal? Ik denk aan de geestelijken, vooral op de dorpen. Die kunnen er veel aan doen. Ik denk aan de onderwijzers

en leraren, waaronder er velen zijn, die een open oog hebben voor de oude volksgebruiken. Ik denk aan de pers, die een zo grote invloed heeft. Ik denk aan de bonden van jonge boeren en boerinnen, en aan de verdere jeugdbeweging. Er zou een instantie moeten zijn, die dit stimuleert en er leiding aan geeft. Welke, dat weet ik niet. Maar het moet kunnen.

In de laatste jaren wordt b.v. ook de palmpaasoptocht van de kinderen, de Palmhöltjesoptocht, gestimuleerd in Venlo, in Roermond en misschien elders in Limburg. En toch is dit lang niet een zo eigen Limburgs gebruik als de kroedwis. Volgens de kaart, die Dr. Cath. v. d. Graff in 1910 gaf van de palmpaasgebruiken, en die u vinden kunt op blz. 137 in „Van de Ven. Ons eigen volk in het feestelijk jaar”, ligt het centrum van de Palmpaasviering in het Saksische gebied, in Drente, Overijssel en Gelderland, met slechts enkele uitlopers in Brabant en Limburg (op de kaart staan Afferden, Venlo, Weert, Roermond, Sittard).

Welnu, als wij ons dan druk maken om hier een gebruik te laten groeien, waarbij wij slechts in de periferie liggen, dan is er nog veel meer reden om het oeroude en Limburgseigen gebruik van de kroedwis te doen herleven. Het zou een voldoening voor mij zijn, als deze kleine enquête dit gevolg mee zou brengen.....

Ik wil niet nalaten, de velen, die mij met inlichtingen ten dienste stonden, hier hartelijk te danken. Het is niet te doen, namen te noemen. Een uitzondering mag ik echter wel maken voor de Heren Vromen te Brunssum en Lenaers te Weert, die mij lieten putten uit de ruime kennis, die zij op het hier besproken terrein zich hadden verzameld.

A. J. Pijpers, Venlo.

BOEKBESPREKING

Logboek der aarde door Prof. Dr. I. M. van der Vlerk en Prof. Dr. Ph. H. Kuenen. Phoenix Pocket no 32, 195 bldz. + 48 pag. platen in koperdiepdruk. Uitg. W. de Haan N.V. Zeist, N.V. Standaard Boekhandel Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven 1959. Prijs f 2,95.

De schrijvers van het „Geheimschrift der aarde” hebben nu een pocketboek geschreven over hetzelfde onderwerp onder een andere titel. Dit pocketboek is echter niet een copie of verkorte uitgave van het bovengenoemde boek. Hoewel het onderwerp, de wording en samenstelling van de aardkorst en de geschiedenis van

de ontwikkeling van het leven, in wezen hetzelfde is, is het pocketboek in nieuw en origineel boek.

Het is moeilijk een dergelijk boek te schrijven. Ik zou dit boek willen definiëren als „een wetenschappelijk boek, dat op een voor de ontwikkelde lezer verstaanbare taal is geschreven”. Het heeft bovendien de prettige eigenschap, dat het niet saai, maar boeiend is geschreven, ook voor degene, die al meer over dit onderwerp heeft gelezen.

Het boek heet het „Logboek der aarde”, omdat het te vergelijken is met een scheepsjournaal. Het laatste verhaalt ons de lotgevallen, die het schip met zijn opvarenden heeft ondergaan tijdens de reizen. Het logboek der aarde geeft ons het verhaal van de aarde op haar tocht door het heelal, een tocht, die miljoenen jaren geduurd heeft, maar ook een tocht, waarbij het schip, de aarde, voortdurend van aanschijn is veranderd. Bovendien heeft de aarde steeds andere opavereinden aan boord, al zijn er sterke geslachten, die duizenden eeuwen hebben getrotseerd, doch deze behoren tot de uitzonderingen. Het moge duidelijk zijn, dat een logboek van de aarde moeilijk te lezen is, vooral daar het geschreven is in een taal, de taal der stenen, in den beginne volkomen onverstaanbaar. Geleidelijk heeft men het logboek weten te ontcijferen en te lezen, maar pas na talrijke vergissingen. De schrijvers zijn er zich ook nu nog volkomen van bewust dat ook zij niet het laatste woord over dat logboek hebben gezegd. Het logboek kan echter nu door ons worden gelezen en begrepen.

Iemand, die een scheepsjournaal onder de knie heeft, bekruipt vaak de lust iets meer te weten over de oorsprong van het schip. Zo vergaat het ook de geologen, die het logboek der aarde hebben bestudeerd. Zij willen ook iets weten over de herkomst van de aarde, waarvan zij het logboek in handen hebben, ook al behoort dat tegenwoordig niet meer tot hun domein. Daarom begint dit boek met een „Voorspel”, waarin de hypothesen omtrent het ontstaan der aarde in het kort besproken worden. Dan volgt „De taal der stenen”, de taal, waarin het logboek geschreven is. Vanzelfsprekend komt hierbij aan de orde de geologische ouderdom. Nu weet iedereen, dat bij het bepalen van de absolute ouderdom der lagen de radioactieve elementen een belangrijke rol spelen. Uit ondervinding weet ik, dat de uitleg hiervan vaak moeilijkheden bij de toehoorders oplevert, maar hier vind ik voorbeelden, waarvan ik in de toekomst een dankbaar gebruik zal maken.

Dan begint het eigenlijke logboek, dat in drie delen is gesplitst.

I. Het Azoicum, de eon zonder leven op aarde. Dit is zeer kort gehouden.

II. Het Cryptozoicum, de eon van het verborgen leven. Toch is het leven niet meer zo verborgen als het vroeger was. Zo vond men in 1940 in het zuiden van Rhodesia overduidelijke resten van kalkalgen, die minstens 2700 miljoen jaren oud moeten zijn. De vraag „Hoe ontstond het leven op aarde?” wordt op voorzichtige, dus verantwoorde, wijze besproken, maar het ontstaan van het allereenvoudigste leven blijft een ondoorgronde wonder.

III. Het Fanerozoicum, de eon van het ontluierende leven. Dit is het belangrijkste gedeelte van het

logboek, ofschoon ook hier nog ettelijke bladzijden zijn zoekgeraakt. Uitgaande van het actualiteitsprincipe van Charles Lyell „het heden is de sleutel van het verleden” — daarover is reeds gesproken in het hoofdstuk „De taal der stenen” — weet men thans het logboek aardig goed te lezen. Ik zou U willen aanraden het logboek zelf te lezen. De schrijvers van het pocketboek helpen U hierbij en vertellen U tevens iets over algemene onderwerpen, zoals evolutie en darwinisme. De schrijvers hebben twee bladzijden gewijd aan de Maashagedis, het meest beroemde fossiel van het Krijt van Zuid-Limburg. De schrijvers zijn echter abus, wanneer zij zeggen, dat de Mosasaurus van 1954 gevonden is in de gemeente Valkenburg (p. 173). De vindplaats hiervan, de groeve 't Rooth bij Bemelen, ligt in de gemeente Margraten. Tenslotte belandt u, het boek doorbladerend, in de laatste periode van de aardgeschiedenis, het Kwartair, dat onderverdeeld wordt in twee tijdvakken, het Pleistoceen en het Holoceen. Het Pleistoceen of IJstijdvak van Nederland krijgt een nieuwe indeling, een correctie dus op de indeling, gevolgd in „Nederland in het IJstijdvak” van Van der Vlerk en Florschütz. De nieuwe indeling van het Pleistoceen is een gevolg van de intense studie van de stuifmeelkorrels, die in allerlei kwartaire lagen nog ongeschonden worden aangetroffen. Het resultaat van deze studie is, dat men in het Vroeg-Pleistoceen van Nederland drie glaciële tijden kan onderscheiden, welke, gevoegd bij de drie glaciële tijden van Noord-Duitsland, het totaal van zes ijstijden maken. In een zeer kort bestek wordt dit duidelijk uiteengezet. Het moet de schrijvers toch wel aan het hart zijn gegaan, dat het Kwartair zo besnoeid werd. De tijdens het Tiglien gevormde kleilaag, een der meest beroemde vindplaatsen van zoogdieren in Europa, heeft nog net een klein plaatsje behouden. Het boek eindigt met een korte bespreking van de vraag „Wanneer kwam de mens op aarde”.

De platen van het boek zijn zeer goed en instructief. Voortreffelijk zijn de figuren over de stratigrafische verspreiding van planten en dieren.

K.

NIEUWE LEDEN

Ch. v. Hasselt, Bovenste Molenweg 17, Venlo.

J. Th. Rutten, Walramstraat 42, Sittard.

Dr. A. L. O. M. Smithuis, Apotheeker, Laurastraat 71, Eysgelshoven.

Marian Smeets, Kortestraat 14, Heerlen.

Mej. F. Dütting, lerares, St. Servaasbolwerk 27f, Maastricht.

Dr. A. Scheygrond, van Itersonlaan 7, Gouda.

H. Kuijper, Apeldoornstraat 39, Heerlen.

Mej. A. Boerlagen, Dr. Jaegerstraat 52, Heerlen.

W. J. E. van der Port, Prestantstraat 47c, Maastricht.

Stichting
**HET
LIMBURGSCH
LANDSCHAP**

Natuur en Landschap zijn steeds onafscheidelijk verbonden en beider belangen gaan altijd samen. Door bescherming van het landschap wordt ook de planten- en dierenwereld in bescherming genomen. Steunt daarom de Stichting „Het Limburgsche Landschap” in haar streven en geeft U op als contribuant aan het Secretariaat.
Minimum bijdrage per jaar f 7.50

Secretariaat:
**HEYLERHOFFLAAN 6 TELEFOON 0 4400-15373
MAASTRICHT**

BRAND'S BIEREN

DE BESTE

Ministerieel erkend

**ZOÖLOGISCH
PREPARATEURS-BEDRIJF
EN VELLENBEREIDERIJ**

Jac. Bouten (v.h. Leo Bouten)
Industrieterréin de Veegtes, Venlo Tel. 2303

ANTIQUARIAAT JUNK

(Dr R. Schierenberg)

LOCHEM - HOLLAND

Geldige catalogi gratis te verkrijgen op aanvraag:

Gespecialiceerde catalogi

Zoology I en II.	Cat. No. 105, 106	5931 items
Botany I en II.	Cat. No. 108, 109	4580 items
Botanica Applicata	Cat. No. 104	3869 items
Geology	Cat. No. 107, 110 elk	1830 items
	Special Offer 9	484 items

Gemengde catalogi: Zoology-Botany-Geology.

Publicaties niet door de handel

gedistribueerd Special Offer 11-17 elk ca 1000 items

Boeken

en Periodica List 27-30

elk ca 1000 items

AANKOOP van boeken, tijdschriften en gehele bibliotheken over **Zoologie, Entomologie, Botanica, Geologie, Palaeontologie, Micropalaeontologie**

VERZOEKE OFFERTES

VOOR MAASTRICHT
UW HOTEL

* BEAUMONT *

STATIONSTRAAT
TELEFOONK 4400-16285

GOFFIN-DRUK
KWALITEITS-WERK

WIJ DRUKKEN OOK DIT BLAD

C.V. DRUKKERIJ v/h CL. GOFFIN
NIEUWSTRAAT 9 - TEL. 12121 - MAASTRICHT

Bezoekt de toonkamers der

Alle elektrische toestellen, die de huisvrouw
het werk kunnen verlichten, zijn aldaar, zonde
verplichting tot kopen, in werking te zien.

Zeer ruime sortering wasmachines, was-
centrifuges, fornuizen, komforen, stofzuigers,
koelkasten, kachels, strijkijzers, enz. enz.

MAASTRICHT, Wolfstraat 20
ROERMOND, Neerstraat 40
VENRAY, Paterstraat 23

ZEER GUNSTIGE
BETALINGSVOORWAARDEN!